

VIORICA S. CONSTANTINESCU
Universitatea „Al. I. Cuza” Iași

„Barocus alexandrinus” în Cărțile Macabeilor

Între anii 167 și 160 î.Hr. se produce în istoria evreilor un eveniment politico-religios cu totul deosebit: războiul sfânt al macabeilor hasidini (credincioși evlavioși ai Torei) împotriva regimului de ocupație a Palestinei. Mișcările de gherilă ale hasidinelor ascunși în munți se amplifică și se unesc sub comanda unui preot din orașelul Madein, Matatia pe numele său, din familia Hasmoneilor. Matatia împreună cu fiii săi Iohanas, Sinon, Iuda numit și Macabeul, Eleazar, Ionatan vor muri în acest război care, până la urmă, exprima revolta unor evrei ortodocși față de noua civilizație ce pătrundea dinspre marile centre elenistice (Alexandria, Antiohia, Roma, Pergam, Atena) în Iudeea cucerită de Alexandru Macedon. Acest război a fost consemnat în diverse variante în cele trei *Cărți ale Macabeilor* ce nu figurează în varianta ebraică a *Sfintei Scripturi* din motive greu de înțeles, de vreme ce *Cântarea Cântărilor*, o carte scrisă probabil tot în epoca elenistică, o carte care se inspiră din poeme de dragoste egiptene sau libaneze, a fost acceptată de textul canonic. Evreii și faptele de arme ale hasmoneilor, manevrele politice, diplomația ultimilor Macabei – Sinon și Ionatan – pentru a se impune ca mari Preoți și prinți ai iudeilor apar consemnate cu mai mult respect pentru adevăr decât în *Cronicile* biblice anterioare, dar totodată se observă influența stilului epocii, a retoricii de tip alexandrin, adică baroc.

De ce n-au mai scris „cronicarii” războaielor Macabeilor în stilul tradițional? Deoarece contextul cultural și de civilizație al micului stat Iudeea era unul elenistic. În cetățile iudeilor, eterogene ca nații și religii, marcate de modul de viață ușor decadent al Greciei, Egiptului și al Romei din epoca elenistică, pătrunseseră cultura și literatura nouă. Preoții înșiși practicau jocurile sportive, asistau la spectacole de teatru, iudeii bogați încercau să imite luxul de la Roma, ideea națională nesușinută de credința religioasă căzuse în desuetudine, în sfârșit evreii voiau să trăiască frumos și bine, indiferenți față de Lege. Dacă războaiele Macabeilor nu vizau teritoriul, ci redobândirea respectului față de religia tradițională, consemnarea lor, în mod paradoxal, se realizează în stilul dominant al epocii elenistice. Între 168 și 167, regele seleucid al Siriei, Antioh al IV-lea Epifanes, a impus poporului iudeu legi care profanau religia lor, culminând cu deznaționalizarea prin discreditarea religiei, cu transformarea Templului din Ierusalim în lăcaș de cult păgân.

Elenizarea Iudeii și a Samariei a fost una firească, iudeii, oricât de conservatori s-au dovedit de-a lungul istoriei lor, au avut și momente de relaxare religioasă și etnică și au achiziționat bunuri culturale și de civilizație de la popoarele din jur. Antioh al IV-lea a ocupat Iudeea cu 20.000 de soldați sirieni edumeeni, cu scopul de a o anexa regatului său și de a forța elenizarea. La început, s-a procedat prin jafuri, masacre, după ce, în 169 î.Hr., se furase tezaurul Templului; apoi a fost așezat în Templu un altar păgân pe care se sacrificau porcii. Blasfemia i-a revoltat pe iudei și i-a împins la revoltă.

Ideea de a consemna faptele de arme și relațiile cu regii seleucizi, apoi cu împărații romani, dar și de a impune un erou iudeu poate să fi venit autorilor și din cultura elenistică dezvoltată în centrele evreiești din Alexandria și Antiohia, după modelul scrierilor despre viața și războaiele lui Alexandru Macedon, cărți redactate în stiluri diverse, unele mai aproape de consemnarea obiectivă, altele în genul poemelor eroice grecești și latine care circulau în variante populare sau filologice, culte așadar. Căci iată cum începe *Cartea I Macabei* ce aparține unui autor anonim:

După ce Alexandru, fiul lui Filip Macedoneanul, care plecase din țara Chitim, a bătut pe Darius, împăratul perșilor și al mezilor, a împărțit în locul lui, și el a fost cel dintâi împărat de neam grecesc. Și el a făcut multe războaie, a cucerit multe cetăți și a răpus împărați ai pământului. Și el a ajuns până la capătul pământului și a luat prăzi de la mulțime de pooare. Și după ce pământul i s-a fost supus, el s-a trufit și inima lui s-a sumețit. Și a adunat o oaste foarte puternică și a supus țări, popoare și voevodate, care ajunseseră să-i plătească tribut. Și după aceea a căzut la pat și, când a simțit că i se apropie sfârșitul, a chemat pe doi dintre cei mai de seamă dregători ai săi, care din tinerețe crescuseră cu el și, încă fiind în viață, le-a împărțit împărăția. Și Alexandru a murit după o domnie de doisprezece ani. Apoi au început să domnească dregătorii lui, fiecare la locul lui. Și după moartea lui toți s-au încoronat și tot așa și feciorii lor mulți ani de-a rândul, și ei făcură multe răutăți pe pământ. Și a ieșit dintr-înșii un vlăstar nelegiuit, Antiohi Epifaniu, feciorul împăratului Antioh, care fusese ostatic la Roma, și el a ajuns împărat în anul o sută treizeci și șapte al împărăției grecești. În zilele acelea s-au ivit în Israel oameni fără căpătâi care îmbiau pe mulți și le ziceau: „Haidem să ne înfrățim cu popoarele care se megiesc cu noi, căci, de când stăm răzbiți de ele, multe nenorociri au dat peste noi!” și acest îndemn a fost plăcut în ochii lor. Și câțiva din popor s-au înflăcărat și s-au dus la împărat, care le-a dat lor deplină putere ca să trăiască după datina păgânilor. Și ei au zidit în Ierusalim un gimnaziu după datina păgânilor.¹

Iar primul capitol al cărții întâi continuă, verset cu verset, prezentarea nenorocirilor care s-au abătut asupra evreilor ce nu au cedat curentului asimilaționist, dirijat politic și religios de urmașii lui Antioh.

Despre *I Macabei* s-a spus că, din punct de vedere istoric, este cea mai valoroasă carte a *Vechiului Testament*. Adică un tratat de istorie ce cuprinde evenimentele dintre 175 și 135 î.Hr. Autorul a urmărit să redea cât mai amănunțit date despre locuri, oameni și fapte, având o vădită intenție științifică². Totuși, acest tratat istoric este scris într-o epocă în care istoria este literatură, astfel că relatarea evenimentelor și mai ales prezentarea personajelor joacă un rol important în această perioadă, iar discursul, oricât de obiectiv s-ar fi dorit, se înscrie în tendințele literare ale epocii³, este tribut ar elenismului din Orientul Mijlociu. Epica elenistică, genul care putea influența istoria, supusă sincretismului, este în același timp literatură, legendă, teologie. Alexandrinismul, un „genus barocus”, cum l-a numit

¹ *I Macabei*, 1, 1-14

² Vezi Edouard Reuss, *La Bible. Ancien Testament: Septième Partie. Littérature politique et polémique*, Sandoz et Fischbacher, Paris, 1879.

³ Vezi V.V. Bîcicov, *Estetica Antichității târzii*, prefață de Ion Ianoși, Editura Meridiane, București, 1984.

Eugenio d'Ors în celebrul său eseu *Barocul*, este un stil naturist, patetic, cu o pronunțată tendință estetizantă. Realitatea istorică se conjugă astfel cu arta literară, înțelegându-se ca meșteșug pentru a crea o nouă realitate, una estetică, emoțională. Se observă, de la o carte la alta, procesul de elenizare, de barochizare a textului care devine, în cartea a doua, chiar o variațiune pe o temă dată, dar o variațiune estetizantă, scrisă cu rafinament. În general, tonul autorului din *I Macabei* aparține unui istoric; el nu este un pasional, păstrează obiectivitatea științifică, rămâne imparțial, astfel că nu se găsesc invectivele dictate de ura națională ce-i cuprinsese pe evrei în războiul cu ocupantul grec; autorul anonim realizează doar o prezentare în paralel a negativității păgânilor și a pozitivității iudeilor dintr-o perspectivă personală, în spatele căreia se presimte doar patriotismul său și atașamentul religios. Eroii rostesc discursuri patriotice și rugăciuni în care se recunoaște melosul psalmistului ce se integrează în armonia globală vetero-testamentară: „Și a fost plângere mare în Israel și în tot locul. Și au suspinat căpeteniile și bătrânii, fecioarele și tinerii au slăbit și frumusețea femeilor s-a schimbat. Tot mirele a izbucnit în plâns și mireasa care ședea în cămară, a fost jale. Și s-a cutremurat pământul din pricina celor care locuiau pe el și toată casa lui Iacov s-a îmbrăcat de ocară” (*I Macabei*, I, 26-29) sau plângerea lui Matatia: „A zis «Vai mie! Pentru ce m-am născut a vedea zdrobirea poporului meu și zdrobirea cetății celei sfinte și a ședei acolo, când s-a dat în mâinile vrăjmașilor? Cele sfinte sunt în mâinile străinilor, iar templul Domnului a ajuns ca un bărbat fără de cinste...»” (*I Macabei*, I, 8, 9) sau prezentarea lui Iuda Macabeul: „Și a răspândit faima poporului său și s-a îmbrăcat cu zăua ca un uriaș, și s-a încins cu armele cele de război [...]. Și s-a asemănat leului în lucrurile sale ca un pui de leu răcâind la vânat” (*I Macabei*, III, 3, 4). Revin frecvent astfel de fraze izolate, purtând aceeași notă caracteristică, lirismul: contrastul între aceste pasaje și restul compoziției este frapant; ele se detașează evident de contextul general. Acest lirism patetic trebuie să fi fost împumutat. Ne-am putea gândi la un scriitor obișnuit cu lectura cărților sfinte ce a vrut să-și facă scrierea mai pitorească împodobind-o cu înflorituri retorice pe care le-a cules din profeții, din alte scrieri sau din fapte analoage celor povestite de el, rezultatul unei contaminări cu texte poetice ale epocii, poate chiar folclorice. În sprijinul acestei ipoteze vine și lipsa cu desăvârșire a numelui din poezia populară care se referă la Yahwe, în spiritul *Targumenelor* și al *Talmudului* întrebându-se termenul „cer”.

Discursurile inserate în text, puțin întinse, trebuie să fie apreciate din punctul de vedere al istoriografiei antice. Acestea nu sunt documente oficiale, dar servesc pentru a prezenta într-o manieră cât mai autentică situația dată. Ele trădează, din partea autorului, nevoia de a face să strălucească retorica sa ca la alți istorici greci și romani:

Și a zis Iuda: lesne este să închizi pe mulți în mâinile celor puțini și nu este osebire înaintea Dumnezeului cerului dacă mântuirea vine prin mulți sau prin puțini. Că nu în mulțimea oștirii stă biruința războiului, ci din cer este puterea. Aceia vin asupra noastră cu semeție multă și cu fărâdelege, ca să ne piardă pe noi și pe femeile noastre și pe fiii

noștri, ca să ne prade; iar noi ne războim pentru sufletele noastre și pentru legile noastre. Însuși Domnul îi va zdrobi sub ochii noștri; voi să nu vă temeți de ei.⁴

Sau:

Și a zis Iuda bărbaților care erau cu el: „Nu vă temeți de mulțimea lor și de năvălirea lor nu vă înfricoșați. Aduceți-vă aminte cum au fost izbăviți părinții noștri la Marea Roșie, când i-a izgonit faraon cu putere multă. Și acum strigăm la cer, că doar se va milostivi spre noi, își va aduce aminte de legătura părinților noștri și va zdrobi oștirea aceasta astăzi înaintea noastră.”⁵

Nu se poate reproșa autorului că a făcut erori istorice grave nici din punctul de vedere al istoriilor străine; circumstanțele pentru care au fost introduse documentele (scrisorile) au existat. Deși scrisorile sunt povestite, nu reproduse în original, el nu poate fi acuzat de falsificarea istoriei.

Cartea II Macabei se urmărește mai greu decât *I Macabei* pentru că este foarte erudită și pentru că autorul se exprimă de foarte multe ori metaforic. În plus, în spiritul alexandrinismului elenistic de care am amintit, cartea a doua diminuează dimeniunile eroicului în favoarea martirajului, pentru că martirajul este mai expresiv, mai șocant, mai senzorial decât eroicul. Faptul că autorul acestei cărți are conștiința artistică foarte clară și puternică este încă o marcă a epocii elenistice în care se înscriu și alte cărți din *Cartea Sfântă* (*Cântarea Cântărilor*, *Eclesiastul*, *Proverbele lui Solomon*).

În *II Macabei* începe deja autoreflexivitatea asupra textului. Autorul afirmă în capitolul doi că această carte este o prescurtare a lucrării lui Iason din Cirene, iar cel care face prescurtarea (și prelucrarea, n.n.) arată ce scop urmărește și cum se face o prescurtare:

Aceste toate de către Iason Cirineanul istorisite în cinci cărți vom încerca într-o carte a le scrie. Că socotind mulțimea numerelor și greutatea care este celor care vor să pătrundă cu de-amănuntul povestirile istoriei, din pricina mulțimii materiei, am avut grijă ca, celor care vor vrea să citească, să le fie mângâiere sufletească; iar celor care se vor nevoi a le ține minte, ușurare, și tuturor celor care vor citi, folos. Iar noi, care ne-am apucat a scurta acest lucru, nu de mică osteneală, ci de lucru plin ne-am apucat, lucru nu de mai puțină îndemânare decât a celui care gătește ospăți și caută folosul altora. Deși lucrul nu este ușor, pentru mulțumirea celor mulți vom suferi bucuroși pătimirea acestora. A alege cu amănuntul adevărul fiecărui lucru, lăsăm celui care a scris; iar aici mai mult ne ostenim, ca să ne ținem de regulile prescurtării.⁶

Tot în acest prolog autorul face o foarte scurtă trecere în revistă a faptelor, ne familiarizează cu ele și dialoghează cu prezumtivul cititor avertizându-l asupra intențiilor sale:

Că a căuta și a culege multe cu amănuntul, și a vorbi despre toate este de datoria celui care scrie istoria; iar a urmări scurtarea povestirii și a lăsa cercetarea lucrării este în voia celui care face prescurtarea. De aici dar vom începe istorisirea, la cele de mai sus

⁴ *I Macabei*, III, 18-22

⁵ *I Macabei*, IV, 8-10

⁶ *II Macabei*, II, 24-29

atâta adăugând, că neînțelept lucru ar fi în precuvântare a înmulți cuvintele și istoria a o scurta.⁷

Cu totul deosebită de prima carte a Macabeilor, cea de a doua ne introduce în atmosfera poveștii. Eroi capătă conotații de legendă și faptele par a fi povestite în jurul focului de noapte în deșert, ca în vremurile străvechi. Este foarte vizibilă intenția autorului, povestitor și nu istoric, de a capta atenția cititorului, de a-l cuceri prin strategii narative, prin artificii retorice și exotice. Remarcabil ne apare modul gradat în care este construit episodul ce relatează atentatul la visteria templului. Întâi aflăm despre intenția dușmanului, apoi ni se relatează reacția arhierelui și a preoților:

Preoții îmbrăcați în veșmintele cele sfințite, căzând înaintea altarului, chemau din cer pe Cel care a dat legea pentru punerile acestea, ca să păzească întregi banii celor care îi încredinșaseră acolo. Și orice vedea fața arhierelui nu putea să nu se mâhnească adânc în inima lui, că vederea lui și schimbarea feței arăta necazul cel dinăuntru al sufletului său. Că se revărsase peste omul acela oarecare temere și groază a trupului, din care cei care vedeau cunoșteau durerea din inima lui.⁸

În scurtă vreme intră în alertă întreaga cetate: „Iar alții din case alergau cu grămada spre rugăciunea obștească, ca să nu ajungă locul cel sfânt spre defăimare” (*II Macabei*, III, 18).

Când toți sunt adunați în rugăciune în jurul templului, cititorul plin de emoție asistă uluit la miracol. Dumnezeu a ascultat cererea iudeilor descoperiți în fața dușmanului, aflați în imposibilitatea apărării, și intervine în chip minunat îndepărtând pericolul, spulberând tensiunea: „Și fără de veste, căzând Eliodor pe pământ și cu mult întuneric împresurându-se, l-au apucat și l-au pus într-o lectică” (*II Macabei*, III, 27).

Minunea are chipul unei apariții nepământești care, dincolo de bucuria salvării, umple întreaga asistență de spaimă:

Că li s-a arătat un cal care avea pe el un călăreț groaznic și era acoperit cu foarte frumos acoperământ și, pornindu-se iute, a lovit pe Eliodor cu copitele cele dinainte; iar cel care ședea pe cal se vedea având arme de aur. Și încă alți doi tineri s-au arătat înaintea lui, puternici foarte, strălucind de mărire și cu îmbrăcăminte luminoasă care, stând de amândouă părțile, neîncetat îl băteau cu multe lovituri, copleșindu-l.⁹

Imagine tipică barochismului elenistic, *minunea* este agentul unei spectaculoase răsturnări de situație, specifică barocului teatral sau romanesc. *Viețile sfinților și martirilor* vor cultiva miraculosul, iar minunea ca element de structură dramatică sau epică o regăsim apoi în teatrul medieval baroc.

Autorul, sfătos povestitor, încheie capitoul trei din *II Macabei* intrând cu cititorul în dialog: „ – Și așa s-a întâmplat cu Eliodor și cu paza visteriei. Iar Simon, de care am vorbit mai înainte, care a fost vânzătorul banilor și al patriei, grația de

⁷ *II Macabei*, II, 31-33

⁸ *II Macabei*, III, 15-17

⁹ *II Macabei*, III, 25, 26

rău de Onia”. Firul povestirii continuă și autorul îl întrerupe deseori, adresându-se cititorului: „Rog dar pe cei care vor citi această carte să nu se îngrozească din cauza acestor suferințe; ci să socotească că aceste munci, nu spre pieire, ci spre învățătură au fost neamului nostru”. Ni se descoperă intenția autorului de a sensibiliza, a educa, a stârni interes prin prezentarea unor fapte pilduitoare. Astfel, cu bogăție de amănunte ni se relatează martiriul lui Eleazar și al celor șapte frați iudei cu mama lor. Vorbele și faptele au o vădită tentă hiperbolică, epitele dau atmosferei o culoare menită să impresioneze puternic. Spectaculosul elenistic se realizează tot prin minune, a martirajului care treptat ia locul eroicului.

Moartea lui Antioh este menționată în primele două cărți ale Macabeilor, dar, dacă în prima este prezentată ca eveniment istoric, în cea de a doua evenimentul este dantelat de epitete, multiplicat în stilul barochismului elenistic, impresia fiind mult mai sugestivă: „Căci din trupul acestui păgân izvorau viermi vii și, trăind în chinuri și în dureri, cădea de pe el carnea, și de mirosul lui greu toată tabăra se îngreuia, neputând suferi duhoarea” (*II Macabei*, IX, 9).

Se observă că tonul istoricului nepărtinitor, lipsit de ură din *I Macabei*, este înlocuit de unul ce-și face din imagine sabie împotriva dușmanului. Scopul vădit moralizator al autorului ce dorește să trezească conștiința evreului rătăcit de neam și de credință, să prezinte străinului dovada existenței adevăratului Dumnezeu este subliniat prin capitularea lui Antioh în fața suferinței: „Și nici el singur nemaiputând a-și suferi greul miros, acesta a zis: «Drept este a se supune lui Dumnezeu, și cel care este pământean să nu se asemene Lui»”. Pentru a fi cât mai convingător, autorul recurge la diverse structuri ce se înglobează în desfășurarea firului narativ, realizând o vastă paletă stilistică, o alambicare a narațiunii tipică epicului baroc prin: a) descriere: „și încă alți doi tineri s-au arătat înaintea lui, puternici foarte, strălucind de mărire și cu îmbrăcăminte luminoasă, care, stând de amândouă părțile, neîncetat îl băteau, cu multe lovituri copleșindu-l” (*II Macabei*, III, 26) sau „Căci din trupul acestui păgân izvorau viermi vii și, trăind în chinuri și în dureri, cădea de pe el carnea, și de mirosul lui greu toată tabăra se îngreuia, neputând suferi duhoarea” (*II Macabei*, IX, 9); b) epistolă: „Iar epistola regelui cuprindea acestea: «Regele Antioh fratelui Lisiah bucurie. După ce tatăl nostru s-a mutat între zei, noi vrem ca acei de sub cârmuirea noastră să fie netulburați într-o a lor purtare de grijă...»” (*II Macabei*, XI, 22, 23) sau „Iar Epistola pe care a scris-o regele către neamul Iudeilor era astfel: «Regele Antioh, marelui sfat al iudeilor și celorlalți iudei, bucurie. De sunteți sănătoși, sunteți precum voim, și noi suntem sănătoși...»” (*II Macabei*, XI, 27, 28) sau „Trimis-au și Romanii la ei carte așa scrisă: «Quintus Memius și Titus Manlius, împuțerniciții Romanilor, poporului Iudeilor, bucurie!...»” (*II Macabei*, XI, 34); c) rugăciune: „Și rugăciune făceau toți preoții când se mistuia jertfa, preoții toți începând cu Ionatan; iar ceilalți răspundeau împreună cu Neemia. Iar rugăciunea era într-acest chip: «Doamne! Doamne Dumnezeule! Făcătorul tuturor, Cel înfricoșător și tare și drept și milostiv. Cel care unul este împărat și bun și dătător de bunătăți și singur drept și atotțitor și veșnic, Cel care mântuiești pe Israel din tot răul, Cel care ai ales pe părinți și i-ai sfințit. Primește jertfa aceasta, pentru tot poporul Tău Israel și păzește partea Ta și sfințește»” (*II Macabei*, I, 23-26); d) rezumare: „Că a căuta și a culege multe cu

amănuntul, și a vorbi despre toate este de datoria celui care scrie istoria. Iar a urmări scurtarea povestirii și a lăsa cercetarea lucrării este în voia celui care face prescurtarea” (*II Macabei*, II, 31, 32).

Strategia narativă este măiestrit condusă, depășind cu mult stilul științific, imparțial al tratatului de istorie din *I Macabei*. Autorul se lasă purtat de sentimente și de crezul său politico-religios. Tonul narațiunii este, în general, vioi și pasionant, deoarece autorul adresează adversarilor evreilor invectivele cele mai vehemente și epitetele cele mai injurioase: nedemn, insolent, nelegiuit, tiran, fiară sălbatică și, în același timp, cele mai splendide elogi patrioților, căpeteniilor, martirilor.

Retorica ce caracterizează această compoziție, departe de stilul ebraic, îl reproduce pe „cel înflorit” de la sfârșitul epocii macedoniene, epocă în care discursul public, supus regulilor retoricii învățate în școli, era modelul tuturor scriitorilor din Grecia, Atena sau Alexandria.

Opera care se găsește în unele versiuni ale *Bibliei* la sfârșitul *Vechiului Testament* sub numele de *Cartea a III-a a Macabeilor* nu poartă acest nume fără motivație, căci ea povestește o istorie care trebuie să se fi petrecut cu cincizeci de ani înaintea insurecției patrioților palestinieni împotriva tiraniei lui Antiochus IV. Acest titlu, care foarte sigur nu vine de la autor, n-a putut fi dat decât într-o epocă în care numele Macabeilor își pierduse semnificația primară care îi amintea pe eroii războiului de independență și îi desemna pe iudeii martiri, atașamentul lor față de Lege. Această carte este încă o istorie a martirilor care, fără îndoială, a fost transformată, prin scris, într-un scop practic, acela de a exalta fidelitatea religioasă a copiilor lui Avraam și pentru a glorifica protecția miraculoasă pe care adevăratul Dumnezeu o acordă adoratorilor săi pioși.

Deși cartea relatează evenimente care sunt verificabile din punct de vedere istoric, ea este mai mult legendă decât istorie. Așadar, din perspectivă elenistică, *I Macabei* este tratat istoric, *II Macabei* este literatură, *III Macabei* este legendă.

Această ultimă carte are un fir narativ continuu care poate fi urmărit cu ușurință. Lipsesc digresiunile din *II Macabei*, intervențiile autorului, scrisorile, documentele, cartea păstrând constant tonalitatea unui poem biblic încărcat de spectaculosul intervenției divine și dramatismul întâmplărilor. Textul nu impresionează doar prin neobișnuitul situațiilor, ci și prin arta autorului care însoțește evenimentul și personajul cu rugăciuni, poeme de o mare bogăție artistică și teologică.

Cele două rugăciuni, a arhiereului Simon și a preotului Eliazar, reprezintă o „cronică” de istorie religioasă și descoperire sufletească de mare profunzime teologică. Arhiereul Simon se roagă pentru apărarea templului aflat în pericol de a fi profanat de Ptolemeu. În primele două versete ni se prezintă Dumnezeu cărui i se adresează Simon: „Doamne! Doamne, împăratul cerurilor și Stăpânul a toată făptura, Cel Sfânt între sfinți, singur stăpânitor, atotțiitor, caută spre noi, cei care suntem asupriți de păgânul cel nelegiuit care este înfierbântat de îndrăzneală și de putere, Că Tu ești Cel care ai făcut toate și toate le stăpânești; Doamne, drept ești, Cel care judeci pe cei care cu semeție și trufie se poartă”. Apoi face el o incursiune în istoria iudaică, care este și cea a mântuirii omenirii, evocând momente ce relevă puterea dumnezeiască: potopul lui Noe, distrugerea Sodomei, a oștilor lui Faraon în

Marea Roșie. În final, rugătorul care cere ajutor de la Dumnezeu, nu înainte de a aminti ajutorul pe care l-au primit înaintașii din casa lui Israel, temeiul îndrăzneții sale, și de a prezenta împreună cu întreg poporul în smerenia specifică rugăciunii: „Iar dacă acum, împărate sfinte, pentru păcatele noastre cele multe și mari, ne asuprim și suntem supuși vrăjmașilor noștri și părășiți întru neputințe. Și într-această cădere a noastră, îndrăznețul și nelegiuitul acesta se nevoiește ca să ocărăască locul cel sfânt, pe care l-ai ales pe pământul acesta numelui Tău cel slăvit” (*III Macabei*, II, 11, 12).

Întreaga carte este o concentrare de figuri de stil, dantelărie scriitoricească prin care se redă atmosfera exotică specifică alexandrinismului. Suspansul situației, intervenția divină, personalitatea eroilor, descrierile cu multitudine de amănunte ne arată intenția autorului de a impresiona: „Iar când au văzut Iudeii pe la poartă praful elefanților care ieșeau și al oștirii celei înarmate, care venea pe urmă și al picioarelor mulțimii și au auzit larma cea cu groaznic sunet, socotind că aceea este clipa cea mai de pe urmă a vieții și sfârșitul chinuitei așteptări, spre jale și plângere întorcându-se, se sărutau unul pe altul și, îmbrățișându-se, cădeau pe grumajii rudelor, părinții peste fii și maicile peste fiice și unele, având la sâni pruncii de curând născuți, îi aplecau să sugă laptele cel de pe urmă” (*III Macabei*, V, 48, 49). Sau: „Atunci Marele, Slăvitul, Atotțiitorul și Adevăratul Dumnezeu, arătând Sfânta Sa Față, a deschis porțile cele cerești, din care doi slăviți îngeri înfricoșați la chip s-au pogorât văzuți de toți, afară de Iudei. Și s-au așezat în fața oștirii vrăjmașilor și puterea vrăjmașilor au umplut-o de zbucium și de frică și cu obezi au legat-o, din care nu s-au putut mișca. Și sub frică a fost și trupul regelui, îndrăznirea lui cea cu grea mânie uitând-o, și s-au întors fiarele asupra puterii celei înarmate, care venea dinapoi, și-i călcau pe aceia și-i pierdeau” (*III Macabei*, VI, 18-21).

Adunate la un loc, aceste referințe s-ar putea constitui într-un capitol al unei „arte poetice” biblice, care s-ar adăuga unor aprecieri asupra ontologiei artei existentă în cărțile profeților, ca și în Înțelepciunea lui Solomon; aici se încearcă o discreditare a teoriei mimesisului. Motivarea acestei teorii se află în lupta împotriva idolatriei, întrucât idolul nu era altceva decât o încercare de a reda, în forme reprezentative, transcendența, o consecință a legii iudaice după care omul nu are voie să reproducă nici pe Dumnezeu și nici creația lui.

Însă această tensiune între *mimesis* și *phantasis* în *Biblie* ar putea constitui obiectul altui studiu. Ceea ce ne-a interesat pe noi a fost doar evidențierea procedeelelor de literaturizare ale unui text care, la origine, s-a vrut a fi o cronică. Mentalitatea elenistică, stilul baroc caracteristic epocii își pune amprenta asupra istoriei revoltei Macabeilor. Aici, în această istorie scrisă în trei versiuni, un exercițiu de stil ce dovedește o conștiință artistică puternică și o înclinare alexandrină spre meșteșug mai curând, decât spre mesajul transmis, apare ultimul erou al Antichității, Iuda Macabeul, ca un simbol parcă al unei epoci în care la Atena, Roma, Alexandria nu mai era la modă eroismul. Iuda este un „cavaler” al onoarei evreilor, dar unul anacronic. Puține au fost legendele populare despre acest mare om și o explicație trebuie căutată în tocmai anacronismul lui. În Evul Mediu a circulat un poem despre Iuda Macabeul, dar a rămas fără ecou, deși, ca un apărător al credinței protocreștine, ar fi putut trezi interes. Iuda Macabeul a fost un erou

atipic chiar în țara lui și nu a intrat în panteonul aceluia care au reprezentat modelele cavalerilor medievali, alături de Cid, Roland, Siegfried. Uitarea lui Iuda Macabeul își are o explicație și în faptul că apăra iudaismul în Evul Mediu creștin.

Bibliografie:

- Bîcicov, V.V., *Estetica Antichității târzii*, prefață de Ion Ianoși, Editura Meridiane, București, 1984
- Cornfeld, G. & Botterweck, C.J. (hrsg.), *Die Bible und Ihre Welt*, Gustav Lûbbe Verlag, Bergisch-Gladbach, 1988 (vol. I-II)
- Reuss, Edouard, *La Bible. Ancien Testament: Septième partie. Littérature politique et polémique*, Sandoz et Fischbacher, Paris, 1879
- Schroer, Silvia & Staubli, Thomas, *Die Körper – Symbolik der Bibel*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1998

Résumé

La guerre sainte des Maccabées hassidiqes (167-160 av. J. Chr.) contre le régime d'occupation de la Palestine exprime la révolte de certains Juifs contre la nouvelle civilisation des grands centres hellénistiques (Alexandrie, Antioche, Rome, Pergame, Athènes), qui pénétrait dans la Judée conquise par Alexandre Macédoine. Les guerres de Maccabées ne visaient pas le territoire, mais la reconquête du respect pour la religion traditionnelle; leur observation écrite, quand même, paradoxalement, a été réalisée dans le style dominant de l'époque hellénistique.

Le genre épique hellénistique, qui pouvait influencer l'histoire, était syncrétique: littérature, légende et théologie à la fois. L'hellénisme, un „genus barocus” (Eugenio d'Ors), est un style naturaliste, pathétique, manifestant une forte tendance esthétisante. La réalité historique se combine à l'art littéraire, compris comme artisanat, pour créer une nouvelle réalité (à lire: un nouveau centre d'intérêt), une réalité esthétique, émouvante. Les trois *Livres des Maccabées* sont de véritables « exercices stylistiques » sur un texte initial: *I Maccabées* tient plutôt à l'histoire, *II Maccabées* est de la littérature, tandis que *III Maccabées* renvoie à la légende. Dans une perspective hellénistique, Judas le Maccabée, le dernier héros de l'Antiquité, devient un symbole anachronique grâce à son héroïsme même. Marginalisé par la postérité, il n'entre pas dans le panthéon des modèles chevaleresques médiévaux, puisque l'hellénisme signifie plutôt l'art de vivre comme un être civilisé, la joie de vivre, que la lutte pour un idéal.